

PODNIKY PRŮMYSLU JABLONECKÉ BIŽUTERIE A ČESKOSLOVENSKÝ ODĚVNÍ PRŮMYSL V LETECH 1948–1989

Kateřina Hrušková

Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou

Studie se snaží přiblížit vazby jabloneckého bižuterního průmyslu na tuzemský oděvní, potažmo i obuvní průmysl v letech 1948–1989. Zabývá se jak cíleným sortimentem určeným k využití tuzemskými podniky, tak vzájemnou spoluprací na výstavách. Text se věnuje podnikům sdruženým v rámci Výrobně hospodářské jednotky Průmysl jablonecké bižuterie (VHJ PJB), které pro potřeby tuzemského oděvního i obuvnického průmyslu nabízely škálu galanterních produktů, především knoflíků, nášivek a ozdob. Jablonecké podniky s výrobci oděvů a obuvi spolupracovaly i v rámci veletržních aktivit, kde těžily z propojení své produkce. Bižuterní podniky zajišťovaly tzv. odoplněkování nejen módních přehlídek, ale celých veletržních expozic. Studie vznikla na základě dosavadní badatelské činnosti v projektu Design československého skla a bižuterie 1948–1989, realizovaného v rámci programu NAKI II Muzeem skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou (MSB). Vychází z dlouhodobé odborné práce na tomto tématu, práce se sbírkou MSB a dalšími muzejními fondy, ze studia archivních materiálů a dobového tisku. Cílem studie je upozornit na esteticky méně atraktivní, přesto zajímavou, ale málo zmiňovanou kapitolu z historie jabloneckého bižuterního průmyslu.

Klíčová slova: Bižuterie, galanterie, Jablonec nad Nisou, bižuterní průmysl, knoflík, splint, nášivka, veletrh, móda, sériová výroba

JABLONEC JEWELLERY INDUSTRY COMPANIES AND THE CZECHOSLOVAK CLOTHING INDUSTRY IN 1948–1989

The study tries to approach the topic of the Jablonec jewellery industry in the years 1948–1989 in the context of an assortment for the clothing and footwear industry, along with mutual cooperation at exhibitions. The jewellery companies described here were part of the Jablonec Jewellery Industry Production and Economic Unit (VHJ PJB). For the needs of the domestic clothing and footwear industry, these companies offered a wide range of haberdashery items, especially buttons, patches and

ornaments. Jablonec jewellery companies also met clothing and footwear producers at trade fairs, where they benefited from the interconnection of their products. Fashion jewellery companies provided decorating of fashion shows as well as entire trade fair exhibitions. The study is based on previous research activities for the project Design of Czechoslovak Glass and Jewellery 1948–1989, implemented under the NAKI II program by the Museum of Glass and Jewellery in Jablonec nad Nisou (MSB). The study is based on long-term research on the topic, research on the collection of MSB and other museum collections, and on the study of archival materials and periodicals. The aim of the study is to draw attention to an aesthetically less attractive, but nevertheless interesting and little mentioned chapter from the history of the Jablonec fashion jewellery industry.

Keywords: Fashion jewellery; haberdashery; Jablonec nad Nisou; fashion jewellery industry, button, badge, patche, applique, fair, fashion, serial production

První léta po skončení druhé světové války znamenala pro jablonecký bižuterní průmysl období zásadních změn. Stejně jako u ostatních oborů i zde proběhl proces znárodnění; stejně jako v jiných částech Československa, i v Jizerských horách proběhl odsun německých obyvatel, který výrazně zasáhl i bižuterní obory. S nálepkou buržoazního přežitku si své místo musela bižuterie obtížně vydobýt zpět. V roce 1948 byl proces znárodnění dokončen. Začala se psát nová kapitola jabloneckého bižuterního průmyslu, kterou ukončily až společenské změny na konci roku 1989. V období po roce 1948 došlo ještě k několika zásadním organizačním změnám. V roce 1958 vznikla Výrobně hospodářská jednotka Průmysl jablonecké bižuterie (VHJ PJB). Toto uskupení prošlo během své existence několika organizačními proměnami. Nicméně lze konstatovat, že ho v jádru tvořily podniky Železnobrodské sklo (ŽBS), Preciosa,¹ Bižuterie,² Skleněná bižuterie³ a Jablonecké sklárny.⁴ Pro celistvost je nutné

doplnit, že součástí byl i Podnik zahraničního obchodu (PZO) Jablonex.⁵ Od roku 1961 se součástí stal podnik Centroflor, orientující se na výrobu umělých květin. Uvedené podniky dohromady nabízely nesmírně široký sortiment. O jeho rozmanitosti i šíři materiálů a technik se i dnes lze přesvědčit díky dochovaným vzorkům a sériovým výrobkům uchovaným v muzejních sbírkách.⁶ Obchod a propagaci na tuzemském trhu si zajišťovaly podniky samy. Zahraniční obchod byl realizován zmínovaným PZO Jablonex, který se společně s agenturou Rapid angažoval i v tuzemských veletržních prezentacích, především na Mezinárodním veletrhu spotřebního zboží (MVSZ) v Brně.

Podniky VHJ PJB nabízely širokou škálu bižuterních výrobků – především náhrdelníky, náušnice, brože a soupravy. Tyto výrobky jablonecké podniky charakterizovaly. Objevovaly se na plakátech, kalendářích a módních přehlídkách. Součástí širokého portfolia podniků PJB zůstala i galanterie, jako tradiční součást sortimentu všech výrobních bižuterní oborů – skleněné, kovové⁷ i bižuterie z plastických hmot. Zbylá škála tohoto sortimentu nacházela odbyt u dalších zpracovatelů – oděvních a obuvnických podniků. Koncový zákazník se tedy s jabloneckým produktem setkal v podobě součástí jiného finálního výrobku. Je nutno podotknout, že konkurencí VHJ PJB byly další, na tento sortiment orientované podniky – jablonecký Javoz, dále podniky Koh-i-noor nebo Knoflíkářský průmysl Žirovnice a samozřejmě řada dalších podniků a výrobních družstev.

Vedle pravidelných kontraktačních jednání prezentovaly jablonecké podniky své výrobky na veletržích, galanterii v menším rozsahu. Postupně se rozvíjela vzájemně výhodná spolupráce. Bižuterní podniky tzv. doplňkovaly expozice oděvních, textilních i obuvnických podniků a bižuterie se stávala přirozenou součástí módních přehlídek. Často pro vlastní prezentační účely oděvní podniky rovněž nakupovaly tzv. exkluzivity, malosériovou designově progresivní bižuterii. Výrobky VHJ PJB se stávaly součástí výlohové tvorby. Bižuterie jednoduše dokázala těžit ze své atraktivity a vedle cílených vlastních prezentací se stala součástí mnoha veletrhů a akcí v situaci, která je pro ni přirozená, tedy v podobě doplňku.

V následujícím textu bych ráda shrnula dosavadní poznatky k tématu a zároveň vzbudila zájem o tuto kapitolu jablonecké produkce, která nenabízí přehlídku nádherných a atraktivních kusů bižuterie, ale zabývá se sortimentem, který byl československým spotřebitelům na blízku i tam, kde by bižuterii běžně nenosili. Text zároveň upozorňuje na rovněž opomíjenou veletržní spolupráci bižuterních a oděvních i obuvnických podniků.

LITERATURA K TÉMATU

Vhodným úvodem do problematiky jabloneckého bižuterního průmyslu v době socialismu obecně je publikace Petra Nového *Jablonecká bižuterie*,⁸ která zachycuje v základních obrysech vývoj podniků VHJ PJB i jednotlivých výrobních odvětví. Tématu produkce knoflíků na Jablonce v kontextu sbírky MSB je věnována publikace *Jablonecký knoflík*.⁹ Kolektivní monografie *Zásad-*

*ský ráj*¹⁰ se věnuje bižuterní výrobě v regionu Zásadka. Vybrané kapitoly pak detailně popisují výrobu v letech 1948–1989 a vybudování a činnost výrobního závodu, kde se mimo jiné vyráběly perličkové oděvní aplikace. Tématu výrobků z tamburované výšivky s perličkami nebo šlingování se věnuje studie Kateřiny Hruškové publikovaná v periodiku *Textil v muzeu* v roce 2019.¹¹ Průmyslové výtvarnici Jarmile Hlavové, která je hlavní osobností této produkce, jsou věnovány dvě drobné monografie. První z roku 1995, která vznikla k výstavě její tvorby v MSB,¹² druhá, obsažnější je z roku 2005.¹³ Pro získání představy o propojení oděvních a bižuterních výrobků, často i jablonecké výroby, je vhodné se seznámit s publikacemi, jejichž autorkou nebo spoluautorkou je Konstantina Hlaváčková. Především je to *Česká móda 1940–1970: zrcadlo doby*,¹⁴ 70: „*Kytka v popelnici*“: *společnost a móda v sedmdesátých letech v Československu*¹⁵ nebo *Móda za železnou oponou: společnost, oděvy a lidé v Československu 1948–1989*¹⁶. Propojení bižuterie a módy v rámci výstavnictví a souvisejících módních přehlídek přibližuje publikace Jany Nové (Mezerové) *Jablonecké výstavy 1959–1987: nečekejte na motýla...*¹⁷

PŘEDMĚT ZKOUMÁNÍ

Studie se snaží představit základní směry spolupráce podniků VHJ PJB s výrobními podniky v oděvním a obuvnickém průmyslu. Zaměřuje se na období mezi lety 1948–1989, tedy období existence znárodněného bižuterního průmyslu. Jako dva zásadní směry vnímám obchodní aktivity, kdy jablonecké podniky patřily mezi dodavatele galanterie a oděvních i obuvnických aplikací pro tuzemské podniky. Druhým je spolupráce v rámci veletrhů a cílené propojování bižuterie s oděvními a obuvnickými výrobky.

Text byl sestaven na základě průběžných výsledků dlouhodobého výzkumu k tématu designu československého skla a bižuterie 1948–1989. Výzkum spočívá ve zpracování souborů trojrozměrných předmětů, především ve sbírkových fondech muzeí. Dále jsou analyzovány dobové materiály – archiválie, propagační tiskoviny a periodika. Důraz je kladen na vyhledávání dobového obrazového materiálu, který lze využít k tomu, aby se lépe analyticky zpracovávaly sbírky a k identifikaci opomíjených typů předmětů v muzejních sbírkách.

Ze studia dílčího tématu, kterým je prezentace jablonecké bižuterie na výstavách a veletržích, vyplynula potřeba více se zaměřit na spolupráci bižuterních podniků a oděvních i obuvnických podniků v rámci veletrhů. Bižuterie z Jablonce doplňovala kolekce pro módní přehlídky, ale také celé expozice. Hotové výrobky i polotovary byly využívány i jako prostorové dekorace. K tomuto tématu lze nalézt materiály v archivních fondech, v SOA Liberec – fond Liberecké výstavní trhy,¹⁸ v MZA Brno – fond Brněnské veletrhy a výstavy¹⁹ a samozřejmě nelze opomenout soubor materiálů k tématu jabloneckých výstav v archivní sbírce MSB.²⁰

Cenným zdrojem informací k oběma dílčím okruhům je dobový tisk, především pak oborové periodikum *Sklo a bižuterie: Noviny pracujících jablonecké bižuterie*,

vycházející v letech 1965–1990. Přináší řadu článků a notickek o rozmanitých vývojových a obchodních aktivitách podniků PJB a sortimentních novinkách. Důležitým informačním zdrojem jsou i pamětníci, především bývalé vzorkačky a vzorkaři nebo technologové podniků, kteří byli cíleně vyhledáni a osloveni kvůli konzultacím k dohledaným materiálům. S ohledem na tendenci některých zdrojů bylo samozřejmě nutné vše podrobit kritické analýze.

Z dochovaných sbírkových fondů je v mnoha ohledech nejvýznamnější sbírka Muzea skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou,²¹ konkrétně podsbírkou Bižuterie (sig. B), Bižuterie kovová (sig. BK), Knoflíky (sig. C), Skleněná bižuterie (sig. BŽ), Jablonex – Zásada (sig. JZ) a Bižuterní technologie (sig. BT). Tyto podsbírkou obsahují vzorky i reálné sériové výrobky všech podniků sdružených v rámci VHJ PJB. Zkoumaný sortiment – galanterie a doplňky jsou zastoupeny nedostatečně a nevyváženě. Z galanterie jsou dochovány především knoflíky mačkané ze skla, v menším množství kovové nebo plastové knoflíky. U tohoto sortimentu jsou dochovány kontinuální řady čítající stovky až tisíce vzorků. Z dalších výrobků jsou více zastoupeny přívěšky na zipy,²² okrajově naopak kovové nášivky, splinty a sortiment aplikací a metráže z různých typů borty. Zcela chybí sortiment pro obuvnický průmysl. Dostatečně jsou zastoupeny vzorky prýmků z perliček a pajetek na vzorkovnicových kartách. Perličkové aplikace jsou zastoupeny v kolekci sortimentu tamburované výšivky, která prezentuje celé období mezi lety 1948–1989. Sbírkou v menší míře obsahuje i oděvní doplňky z umělých květin – tzv. šatovky, ale ty jsou v kontextu původního sortimentu zastoupeny nedostatečně. Chybějící trojrozměrné předměty ale často nahrazují dohledané obrazové materiály.

Je také nutné podotknout, že badatelům přináší toto téma řadu překážek, které souvisí především s nedostatečně zachovanými archivními materiály, složitým vyhledáváním pamětníků i ne zcela vypovídajícím sbírkovým materiálem.

JABLONECKÉ BIŽUTERNÍ PODNIKY JAKO DODAVATELÉ GALANTERIE PRO TUZEMSKÝ TRH

Galanterie a šatové aplikace pro tuzemský oděvní průmysl

Tuzemské podniky oděvního a obuvnického průmyslu byly pro jablonecké bižuterní podniky ceněným zákazníkem. Na rozdíl od jiných odběratelů nenakupovaly ve velkém klasickou bižuterii, ale galanterní zboží – knoflíky, spony, splinty, aplikace, nášivky a další polotovary k dekoraci oděvů, kterým je věnována následující část textu. Kromě oděvních podniků odebíraly specifické zboží i firmy vyrábějící obuv, například Obuv Gottwaldov. Nejčastěji se jednalo o botové spony nebo splinty v podobě výlisků s kameny. S novinkami se mohly podniky pravidelně seznamovat dvakrát až čtyřikrát do roka na kontrakčních jednáních celostátního významu, které vždy doprovázela výstava nového sortimentu. Příležitostně byly pořádány i kontrakční akce pro konkrétní skupiny zákazníků, třeba právě oděvní podniky. Akce připravovaly pracovníci odbytu jednotlivých podniků. Bižuterie nebyla z objednávek oděvních podniků zcela

vyloučena. Nakupovaly ji pro vlastní manekýny a podnikové módní přehlídky, na kterých tak vedle oděvních modelů zájma i jablonecká bižuterie. Jak obchodní zástupci oděvních firem, tak i ÚBOKu odebírali z podniků tzv. exkluzivity. Počtem se jednalo o několik tuctů limitované kolekce bižuterie, kterou zcela dle své fantazie vytvářeli zaměstnanci vzorovacích oddělení v období, kdy již byly zpracované tzv. linie – aktuální sezónní kolekce. Zatímco pro linie se využíval konkrétní materiál a komponenty z tzv. kooperace s dalšími podniky, u exkluzivit byl zpracováván materiál dle vůle vzorkařů, často i ten zbytkový. Vzorky posoudil pověřený pracovník, následně byly rozmnoženy v několika tuctech a prodány většinou právě oděvním podnikům. Po vyprodání nebyly dále vyráběny.

V rámci znárodněného bižuterního průmyslu došlo k cílenému uměření škály nabízených vzorů i materiálů. To pochopitelně ovlivnilo i nabídku galanterie. Zúžila se nabídka sklovin i povrchových úprav kovů. Zásadní bylo postupné omezování a nakonec zrušení používání pravého smaltu, typické pro manžetové knoflíčky a pánskou galanterii, například kravatové spony. Toto období ale nelze vnímat negativně a jen jako fázi stagnace. Po opětovném získání statusu reprezentativního a výnosného oboru přicházela vzorovací oddělení²³ s celou škálou originálních novinek, z nichž se řada realizovala. I v nově nastavených parametrech masové výroby přinášeli výtvarníci originální tvary knoflíků, spon a ozdob. Vyvíjely se nové povrchové úpravy a dekorační postupy. Zároveň se ale ve velké míře využívaly historicky úspěšné vzory, pouze kombinované s novými povrchovými úpravami. Nově se ve velké míře uplatňovaly obtisky nebo sítotisk. Začaly se více užívat plasty – celuloid nebo krassten. V kovovýrobě se jako nový materiál používal hliník s úpravou eloxováním nebo tombak v úpravě posalux, která napodobovala pravé zlato.

Knoflíky

Knoflíky tvořily nejpočetnější skupinu z galanterního sortimentu. Počtem vzorů i objemem výroby stále dominovaly mačkané skleněné knoflíky, a to navzdory velké konkurenci plastů. Jak je uvedeno výše, zúžila se barevnice sklovin, převládaly menší rozměry, jednodušší škála vzorů i menší důraz na plasticitu dekorů. Poslední zmíněná změna ale souvisela s proměnou trendů již po roce 1930. Obecně došlo k orientaci výroby na ekonomicky efektivní postupy. Mačkané skleněné knoflíky vyráběly tři závody dvou podniků a každý měl v jistém ohledu specifickou produkci. Podnik Železnobrodské sklo měl výrobní závod přímo v Železném Brodě. Ve sbírce MSB je dochováno přibližně 400 vzorkovnicových karet vzorků určených pro sériovou výrobu. Železnobrodská produkce je ve srovnání s ostatními méně dekorativní, má jednodušší tvary a je určena pro konfekci, prádlo a dětskou módu. Povrch knoflíků byl dekorován tehdy standardní škálou povrchových úprav – smáčením, zlacením, stříbrněním, stříkáním, zatíráním, vakuovými dekory nebo obtisky, vyskytovaly se i kombinace se skleněnými kameny. Mačkané knoflíky ještě doplnila kolekce knoflíků zhotovovaných technikou šití na sítku (obr. 1) z různých typů perli a perliček. V letech 1952–1978 zaujal místo

významného producenta skleněných, ale také plastových knoflíků v rámci VHI PJB podnik Skleněná bižuterie (SB). V roce 1978 přešly jeho níže popsané provozy pod ŽBS.²⁴ Oproti ŽBS měly knoflíky v SB odvážnější a kreativnější design, a to díky skvělému vzorovacímu oddělení, spojenému se jmény jako Jiří Dostál, Jaroslav Kodejš (obr. 2), Vlasta Dostálová, Marie Lubasová nebo Marcela Kourková. Jednalo se o progresivní výtvarníky s originálním rukopisem. Jejich návrhy byly trendové, ale zároveň nadčasové. Například vzory M. Kourkové používalo úspěšně ŽBS ještě v 90. letech. Skleněné kno-

Obr. 1: Knoflíky, skleněné perle a perličky, obecný kov, ručně zhotovované tzv. šitím na sítku, Železnobrodské sklo, Železný Brod, po roce 1965

flíky se vyráběly v závodech ve Smržovce a v Hraničném. Pro Smržovku se staly typické knoflíky náročných tvarů, zušlechťované povrchovými úpravami, které jim dávaly luxusní vzhled. Časté jsou vakuové dekory, listry, zlacení, stříbření, stříkání nebo zatírání a malba barvou. Sortiment obsahoval i levnější konfekční knoflíky. Ve sbírce MSB je zastoupen soubor 210 vzorkovnicových karet knoflíků pro sériovou výrobu. Československé zákaznice znaly zde vyráběné knoflíky prodávané i v tuzemských galanteriích, a to především pod obchodní značkou *Ele-gant*. Druhým závodem SB byla Hraničná, kde výroba skleněných knoflíků vysoké kvality probíhá i dnes. Produkce Hraničné zahrnovala knoflíky určené k dekoraci obtisky a sítotiskem. Právě zde se zhotovovaly i oblíbené dětské knoflíky podle vzorů M. Kourkové (obr. 3). Další skupinu tvoří kovové knoflíky z nabídky podniku Bižuterie, z nichž nejluxusnější výrobky zahrnovaly manžetové knoflíčky ze závodu 2, zaměřeného na výrobu z drahých kovů. V rámci závodu 6 – Silka byla zhotovována široká škála knoflíků jak z litiny, často kombinované se skleněnými kameny, tak z hliníku. Design knoflíků často korespondoval s aktuálními vzory v rámci celých linií (obr. 4).

Obr. 2: Vzorkovnice knoflíků – výřez, plastická hmota, Skleněná bižuterie, n. p., Jablonec nad Nisou, řady 1, 2, design Jaroslav Kodejš, 1960–1965

Obr. 3: Dětské knoflíky, mačkané sklo, obtisky, Skleněná bižuterie, n. p., Jablonec nad Nisou, závod Hraničná, design Marcela Kourková, Jablonec nad Nisou/Hraničná, 1965–1975

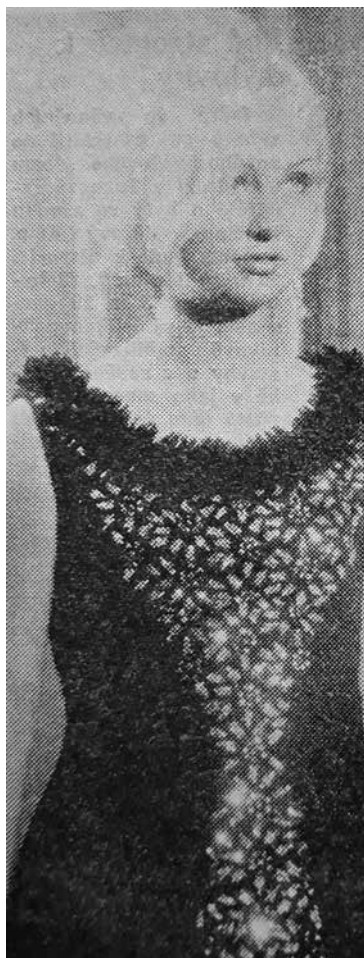

Obr. 4: Knoflíky, litý obecný kov v pokovení zlato, skleněné kameny, Bižuterie, n. p., závod Silka, kol. r. 1985

Oděvní aplikace

Podnik Skleněná bižuterie disponoval velmi širokou škálou výrobních technologií. Ne všechny odpovídaly názvu podniku. Vedle provozů na plastické hmoty byla jeho součástí i výroba borty ze skleněných šatonů. Ta se nejčastěji uplatňovala jako materiál v metráži o různé šířce, využitelný k našívání, k výrobě opasek nebo kabelek. Ve druhé polovině 70. let 20. století v SB vyvinuli bortu, jejíž nosnou část, původně vyráběnou z kovu a nitě osnovy, nahradil plast. Lépe se tvarovala a neměla kovové prvky, které mohly poškodit tkaninu. Plastová část byla ale příliš výrazná a materiál nebyl zákazníky přijat s takovým úspěchem, jak se očekávalo. V roce 1969 představil podnik Bižuterie novinku v dekoraci tkanin skleněnými kameny, tzv. briliantky. Jednalo se o šatony v našívacích kotlících aplikovatelné po jednom kuse. Novinka se stala součástí kolekce prezentující sklářský a bižuterní průmysl na Expo '71 v japonské Ósace²⁵ (obr. 5). Variantou byly našívací aplikace, představeny rovněž v roce 1969, kdy se šatony i větší kameny zalisovaly do plastické hmoty po více kusech.

Ěfektní plošné aplikace a prýmků vznikaly v rámci ŽBS. Jednalo se o sortiment, který byl v nabídce jablonecké bižuterie v podstatě novinkou. K jeho zařazení do výrobního programu došlo po navázání spolupráce ŽBS a výtvarného ateliéru ÚLUV pro malosériovou výrobu módních doplňků a večerních kabelek z rokajlu, kraje a prýmků, který založila a vedla Jarmila Hlavová.²⁶ V roce 1958 se stal detašovaným pracovištěm ŽBS.²⁷ V ateliéru se uplatňovaly především dvě techniky. Dominantní byla tamburovaná výšivka s perličkami, používaná především pro výrobu kabelek, ale také aplikací a našivek, například v podobě písmen, ovoce nebo jednobarevných ploch (obr. 6). Druhá technika – šlingrování, našla uplatnění při výrobě prýmků s perličkami a pajetkami, které se dodávaly v metráži (obr. 7). Díky nesmírně široké škále vyráběných perliček si mohly oděvní podniky objednávat prýmků v mnoha variantách, i tak byly nejoblíbenější zlatá, stříbrná a černá.

Obr. 5: Společenské šaty zdobené tzv. briliantkami – šatony v našívacích kotlících, technologická novinka podniku Bižuterie, která se stala součástí prezentace na Expo v Ósace 1971, foto: KRIEGL, František. *Briliantky. Sklo a Bižuterie* 6, 1969. č. 41, s. 2

Obr. 6: Našivka, skleněné perličky – čípky, dvoukrátký, organtýn, nitě, tamburovaná výšivka, Jablonecké sklárny, k. p., závod Zásada, Jarmila Hlavová, 1985–1990

Obr. 7: Vzorkovnice prýmků, skleněné perličky – rokajl, nitě, technika šlingrování, Železnobrodské sklo, n. p., Železnobrodsko, kol. r. 1950

Perličkové aplikace patřily k velmi drahému sortimentu a často se v rámci spolupráce, například s ÚBOKem, zhotovovaly na míru pro konkrétní modely a následně vyráběly jen v limitovaných sériích. Perličková tamburovaná výšivka v designu Jarmily Hlavové začala být velmi žádaná ve druhé polovině 60. let 20. století poté, co takto zhotovené náhrdelníky nebo límečky začaly nosit hlasatelky Československé televize. Límeček, který se stal i sériově vyráběným vzorem, proslavila Heda Čechová. Přímo pro ni ji podle návrhu Jarmily Hlavové zhotovila jedna z jejích tehdejších zaměstnankyň v rámci domácí práce, paní Květoslava Rejfková (obr. 8). Vzorek je dodnes dochován ve sbírce MSB. Velký ohlas způsobilo využití jednoduchého náhrdelníku²⁸ s kaskádou perliček hosteskami v zábavném televizním pořadu Pekelně se soustřed v roce 1966.²⁹ Po odvysílání bylo ŽBS i sama Hlavová zaplavena žádostmi o tento výrobek.

Mezi další početnou skupinu produktů patřily rozmanité oděvní aplikace a spony z různých kovů patřící do sortimentu podniku Bižuterie. Ten zhotovoval vedle výše zmíněných knoflíků kovové nášivky, spony a ozdoby, především splinty³⁰ pro textilie i kůži, jež byly využitelné i v obuvnictví nebo kloboučnictví. Žádaným artiklem se staly přívěsky na zdrhovadla. Velmi úspěšná byla série s dopravními značkami. O široké nabídce galanterie z podniku Bižuterie vypovídá popis kontrakční výstavy, kterou v době konání LVT v roce 1972 uspořádal tento podnik ve své klubovně. Výstava prezentovala bižuterní doplňky pro textilní, oděvní, pletářský, kožedělný a obuvnický průmysl. Vystavená kolekce zahrnovala především knoflíky, včetně manžetových, šatové spony, přezky, přívěsky, ozdoby na boty, kabelky a rukavice – celkem 5 000 vzorů,³¹ z toho 2 500 kovových knoflíků. Zastoupeny byly i knoflíky s dětskými motivy nebo ve tvaru písmen. O zájmu o tento sortiment vypovídá skutečnost, že výstavu navštívilo na 50 podnikových delegací. Velký úspěch sklídily splinty pro obuv a již zmiňované přívěsky

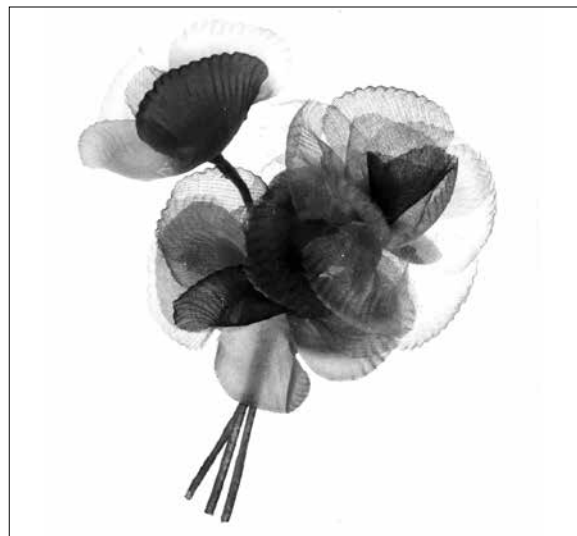

Obr. 8 Heda Čechová s límečkem zhotoveným technikou tamburované výšivky s perličkami. Železnobrodské sklo, detašované pracoviště Praha, design Jarmila Hlavová, realizace Květoslava Rejfková, kol. r. 1960. Jedná se o fotografii televizní obrazovky během vysílání. Fotografie byla pořizena manželem K. Rejfkové. Dar K. Rejfkové, MSB, Archivní sbírka

na zdrhovadla. Akce se následně mnohokrát a s úspěchem v dalších letech opakovala. Galanterní výrobky se pravidelně stávaly součástí kolekcí pro LVT nebo na Mezinárodním veletrhu spotřebního zboží v Brně, ale ne v takovém rozsahu jako na kontrakčních akcích.

BIŽUTERIE A MÓDA NA VELETRZÍCH

Veletrhy spotřebního zboží a módy se postupně staly pravidelnou součástí prezentace bižuterních podniků. Ty si účast zajišťovaly samy nebo spolupracovaly s PZO Jablonex i státní reklamní agenturou Rapid. Nejprve se bižuterie začala pravidelně objevovat na Libereckých výstavních trzích,³² a to od roku 1957. Postupně byly expozice bižuterie součástí dalších veletrhů. Od poloviny 60. let se zúčastňovala Československého veletrhu spotřebního zboží v Brně, později Mezinárodního veletrhu spotřebního zboží (MVSZ),³³ dále veletrhu Ostrava, veletrhu Trenčín, mesto módy, a to od roku 1972, nebo Levického jarmoku. Toho se bižuterní podniky, především Preciosa a Jablonecké sklárny, účastnily od roku 1980, a to v souvislosti s vybudováním jejich výrobních závodů v levickém okrese. V obecné rovině lze konstatovat, že bižuterie byla na veletrzích prezentována jednak v rámci samostatných expozic, ale také, a to je předmětem našeho zájmu, byla stále častěji využívána pro tzv. doplňkování vystavených kolekcí oděvních podniků a samozřejmě módních přehlídek. Doplňt je potřeba i skutečnost, že v rámci VHJ PJB se rozsah a způsob prezentace podniků z Jablonecka diametrálně odlišoval od prezentací sídlem vzdáleného člena, podniku Centroflor, Dolní Poustevna. Ten měl díky specifitě svého sortimentu, kam vedle umělých módních i dekoračních květin patřily deštníky, aranžérské pomůcky nebo stavebniny, často i více samostatných expozic.

Obr. 8 Šatová ozdoba – textilní květina, exponát z podnikové expozice Centroflor, k. p., Dolní Poustevna, oceněno zlatou medailí, VII. mezinárodní výstava bižuterie Jablonec '83

Pro tuzemské veletrhy vybíraly bižuterní podniky vzory přinášející nový design a styl a zároveň musely odpovídat požadavkům estetické i ideologické vhodnosti vzhledem k tuzemskému prostředí. Na československý trh se obecně dostávaly výrobky, které schvalovaly tzv. výtvarné komise.³⁴ PJB mělo svou vlastní. V porovnání s produkty pro zahraniční trhy byly tyto vzory konzervativnější. Konec 50. a počátek 60. let 20. století se pro bižuterii nesl stále v duchu čistě bižuterních expozic. K aktivnímu využívání bižuterie pro expozice dalších podniků a módní přehlídky pak postupně docházelo od druhé poloviny 60. let, což bylo markantní zvláště na LVT počátkem 60. let, kdy bižuterie ustupovala v rámci vlastních expozic a stávala se především doplňkem. Byť může znít ústup vlastních expozic negativně, bižuterní podniky tím získaly mimořádnou příležitost, jak představit svůj sortiment pro tuzemsko v přirozeném spojení s oděvní tvorbou i běžnou konfekcí. Podniky PJB, často ŽBS, SB nebo Bižuterie, byly přímo vyzývány k „doplňkování“ kolekcí konkrétních podniků. Za situací na LVT, která skutečně programově bižuterii v 60. a v 70. letech nepřála, mohla i již rozvinutá tradice mezinárodních výstav bižuterie, které se v Jablonci nad Nisou konaly od roku 1965 v pravidelných tříletých intervalech. Je ale nutné podotknout, že jablonecké výstavy nebyly obchodní akcí, i když návštěvníci měli k dispozici doplňkový prodej. Charakter expozic jabloneckých výstav byl více spektakulární a vystavené vzory bižuterie byly v řadě případů tuzemské klientele zcela nedostupné. Navíc se v porovnání s jinými akcemi důsledně potlačovalo využívání oděvních modelů v expozicích. Na druhou stranu „mimo vitríny“ se velmi zásadní součástí doprovodného programu staly módní přehlídky organizované PZO Jablonex a připravované například ve spolupráci s ÚBOKem, OP Prostějov nebo třeba s nedalekým podnikem SEBA v Tanvaldu. Speciálně pro výstavu Jablonex '74 vznikla módní kolekce návrhářů SEBY, a to Květy Jelínkové a Zdeňka Frauenterký. V roce 1980 byly prezentovány i kolekce zahraničních módních návrhářů. Přehlídkovou kolekci obecně doprovázela bižuterie a doplňky nejen všech podniků v rámci VHJ PJB, ale také dalších vystavovatelů, například výrobní družstva Drutěva, Dita, Maják, Moděva, Slezanka, v. d. invalidů Ostrava, Valaška, Vamberecká krajka, Výtvarná řemesla nebo Znak.³⁵ Jednou z výjimek byly neobvyklé přehlídky na výstavě Jablonex '68, kdy modelky oblékly pouze černé overaly. Tento koncept dával vyniknout bižuterii, ale svým způsobem ji vytrhoval z kontextu reálné situace. Nicméně se stal oblíbeným a v rámci podnikové prezentace opakovaně používaným ještě počátkem 70. let, zvláště v zahraničí, ať už při reinstalacích expozice Jablonex '68 v Miláně (1969), Montréalu (1969) a Lenigradu (1970), tak v rámci standardní propagace organizované PZO Jablonex. LVT jsou samozřejmě pro bižuterní podniky specifickým prostředím, a to díky regionálním vazbám. Návštěvníci libereckého veletrhu bižuterii očekávali a chtěli. Do roku 1961 měly podniky VHJ PJB silné postavení a vlastní početné expozice. Poprvé došlo k výraznému omezení v roce 1963. V tomto roce byla vůbec poprvé na LVT bižuterie využita jen jako doplněk, a to v pavilonu Žena.

Tato expozice prezentovala ženu ve společnosti, v domácím i pracovním prostředí nebo při sportu a obsahovala expozici skla, kožichů, módy a textilií, které doplňovala bižuterie. Tuto prezentaci ale s odstupem času nelze vnímat jen negativně. Bižuterní podniky rozhodně obstály a dokázaly, že se jejich výrobky hodí pro každou příležitost a také k pracovnímu oděvu. Kolekce čítající 50 kusů denní a 30 kusů večerní bižuterie pocházela z ŽBS a Bižuterie, která zde prezentovala především vysoce módní eloxovaný hliník. Odůvodněním pro změny se stalo i paralelní konání V. celostátní výstavy bižuterie v Jablonci nad Nisou. Rozhodnutí padlo již o dva roky dříve. V rámci plánu třetí pětiletky se doplňkem pro tzv. hlavní textilní a sklářskou výrobu stala bižuterie, obuv a módní doplňky.³⁶ Návštěvníká veřejnost reagovala negativně. A nakonec bižuterie chyběla i úředníkům a politikům. Na základě toho vládní komise pro výstavnictví vznesla na svém jednání 19. listopadu 1963 požadavek, aby se součástí příštích LVT stala „důstojná expozice skla a bižuterie v rozsahu, který bude přitažlivý také pro zahraniční turisty a obchodní zámce.“³⁷

Obr. 9 Módní přehlídka, VIII. Mezinárodní výstava bižuterie Jablonex '83, Jablonce nad Nisou, 1984, MSB, Archivní sbírka, Sběrka dokumentů k mezinárodním výstavám bižuterie, r. 1984

Jednalo se opět o ukázkou proměny postavení bižuterie i v očích státního aparátu. I přesto v roce 1965 dostala bižuterie opět roli pouze doplňků oděvních expozic a přehlídek. Jindřich Santar, autorem scénáře LVT i jabloneckých výstav, považoval dublování sortimentu za zbytečné. V rámci dalších programových změn LVT pracoval Santar na oddělení textilní a bytové expozice od sklářské a bižuterní. Proto v roce 1967 využil jablonecké výstaviště právě pro bižuterii, svítidla a sklo, ale bez módních přehlídek. Veřejnost nový koncept nepřijala, negativní reakce na sebe nenechaly dlouho čekat. Objevovaly se v podstatě ihned i ve veletržním deníku.³⁸

Veřejnost postupně nový koncept přijala, ale bižuterním podnikům stále chyběla možnost prezentovat své zboží potenciálním podnikovým zákazníkům. Jak již bylo uvedeno, paralelně konané výstavy bižuterie neměly primárně obchodní potenciál. Aktivně k situaci přistoupil především podnik Bižuterie, který pro zástupce výrobců oděvů a obuvi začal pořádat uzavřené kontraktační výstavy (viz výše). Úspěch v tuzemském prostředí inspiroval podnik Bižuterie k uspořádání podobných, také úspěšných specializovaných akcí v Moskvě. Celá 70. léta se bižuterie v Liberci objevovala především na přehlídkách. Jablonecké podniky tu měly nelehký úkol, zvláště byla prezentována denní a zvláště večerní bižuterie, velký prostor dostaly i umělé květiny v podobě vlasových a šatových ozdob. Jen pro představu četnosti prezentací: například v roce 1974 proběhlo denně 25 přehlídek a po celou dobu trvání LVT zhruba 400. Rozsahem největší se stala přehlídka Tepny Náchod, kterou „odoplňovala“ Skleněná bižuterie. Ta pak dekorovala i přehlídku generálního ředitelství OBUV Gottwaldov. Zajímavostí je, že možnost využití jablonecké bižuterie k modelům si vyžádaly samotné modelky již v lednu téhož roku. Využily ji i při přehlídkách zahraničních oděvních výrobců.³⁹ K samostatným expozicím bižuterie se LVT vrátily až v polovině 80. let, kdy jablonecké podniky sdílely výstavní prostory s OP Prostějov, jehož kolekce a módní přehlídky pravidelně doplňovaly. V roce 1988 byl tématem LVT „kaleidoskop módy“. Nově vzniklý státní podnik Jablonecká bižuterie měl vlastní expozici v pavilonu B, kde se stejně jako v minulém ročníku dělil o výstavní plochu s OP Prostějov. Expozice prezentovala luxusní bižuterii, bižuterii pro volnočasovou módu a bižuterii k sezónnímu oblečení a plážové módě.⁴⁰

Na Mezinárodním veletrhu spotřebního zboží a předchozím brněnském veletrhu měly podniky PJB vždy vlastní expozice. Vedle Centrofluoru, který byl tradičně prezentován samostatně, měl výlučné postavení i podnik Železnobrodské sklo, jako producent bižuterie, užitkového i dekoračního skla a svítidel. Expozici PJB obvykle zajišťoval PZO Jablonex. Bižuterní podniky zároveň využívaly možnost prezentovat se i v rámci paralelně probíhající přehlídky textilního a oděvního průmyslu INTERMÓDA, která byla od roku 1970 součástí veletrhu, a kde bižuterie doplňovala modely na přehlídkách i v expozicích. Část kolekce jabloneckých podniků připravená na Brněnský veletrh pak pokračovala dále na veletrh OSTRAVA. V roce 1987 byly OZO⁴¹ Jablonex a Skloexport poprvé zařazeny do pavilonu D s podnikem Centrotex do společné expozice s názvem *Móda*

s vůní květů. Spojení textilních a oděvních, bižuterních a sklářských výrobků mělo v kontextu vývoje socialistické společnosti ukázat „kulturu odívání, prostředí a společenského slohu“⁴² socialistického vývoje. V roce 1988 byla ve stejném složení podniků připravena expozice s názvem *Textil pro člověka a jeho svět*, opět v pavilonu D.⁴³ Podnik Centrotex slavil 40. výročí, a proto byl na veletrhu kladen důraz na textil, tzv. nosným tématem bylo „textil, konfekce, doplňky“,⁴⁴ o to více zde bylo příležitostí i k prezentaci bižuterie.⁴⁵ Exponáty dodané Jablonexem bývají také použity pro dekoraci prostoru jeviště, kde mimo jiné probíhaly módní přehlídky.

I díky vztahům rozvíjeným třeba na MVSZ v Brně se bižuterie propojovala s propagačními aktivitami oděvních a textilních podniků i mimo veletržní výstaviště. Prezentována byla na výstavách Centrotexu, jako součást módních přehlídek oděvních podniků nebo ÚBOKu, jehož návrháři často spolupracovali i přímo se vzorkaři a výtvarníky podniků PJB. Vybraná kolekce z jabloneckých podniků byla také použita na výstavě k příležitosti oslav 200 let textilní výroby ve Varnsdorfu v létě 1977.⁴⁶ Jednalo se aktuální a starší kusy, které využívaly manekýny podniku při přehlídkách. V září roku 1981 byla v Jablonci nad Jizerou uspořádána výstava výrobků Jabloneckých sklár a textilního podniku Kolora.⁴⁷

ZÁVĚR

Propojení bižuterních a oděvních podniků je zajímavé, široké a stále málo probádané téma. Dosud provedený průzkum poukázal na velký potenciál tématu, v rámci kterého lze sledovat řadu rovin. Tento text upozornil, a v žádném případě nevyčerpal pouze dvě, a to snahu o navazování obchodních vztahů s tuzemskými oděvními podniky především v oblasti obchodu s galanterií a spolupráci v rámci výstavních a veletržních aktivit. Původním záměrem pětiletého projektu Design Československého skla a bižuterie 1948–1989 bylo sledovat designovou proměnu v tomto případě bižuterního galantního sortimentu. Výzkum nicméně narazil na nedostatečné a nevyvážené množství trojrozměrného studijního materiálu ve sledovaných sbírkách MSB i jiných institucích. Novou výzvou je tak pátrání po výrobcích oděvních podniků a výrobců obuvi, jejichž součástí jsou reálné jablonecké komponenty, a díky kterému bude možné vytvořit skutečný obraz sortimentu odebíraného a použitého tuzemskými oděvními podniky. Samostatně detailní zpracování si jistě zaslouží analýza objemu obchodu nebo konkurence jabloneckých podniků. Samostatnou výzvou je rovněž pátrání po fenoménu tzv. exkluzivit, které nebyly systémově archivovány, k jejichž identifikaci pomůže hlubší výzkum spolupráce bižuterních a oděvních podniků na módních přehlídkách, veletržích nebo propagačních fotografiích či kampaních v prodejní síti n. p. Drobné zboží a obchodních domech.

Fenomén jablonecké bižuterie je obecně vnímán jen skrze „imitace šperků“ – náhrdelníky, náušnice, brože a soupravy z nich sestavené. To není sice nesprávné, ale dozajista ne úplné vnímání oboru a sortimentu. Galanterie se nachází na pozadí. Významnější pozor-

nost je věnována knoflíkům, a to spíše v zahraničí, kde jsou žádanou sběratelskou komoditou. Díky všednosti až banálnosti tohoto typu výrobků byly do muzejních sbírek zařazovány minimálně. Proč tomu tak je? Šíře výrobního portfolia byla u většiny podniků rozsáhlá, předmětem propagace se stávaly pouze vybrané, zákaznický atraktivní, luxusní a vysoce estetické výrobky s univerzálním použitím pro více trhů. V případě galanterního zboží se tyto výrobky dostávaly na trh jako součást jiných produktů a spotřebitel tak jablonecký původ, například knoflíků, vůbec nevnímal. Dalším úkolem je tedy tuto situaci napravit.

Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou v současnosti realizuje projekt s názvem Design československého skla a bižuterie 1948–1989. V rámci něj dochází ke zpracování tématu z mnoha pohledů, za využití dosud neprobádaných zdrojů. Doufejme, že jedním z výsledků projektu bude i zvýšený zájem odborné i angažované laické veřejnosti o problematiku galanterie a spolupráci bižuterních podniků a podniků v módním průmyslu.

Studie vznikla v rámci grantového projektu Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II) Ministerstva kultury ČR Design československého skla a bižuterie 1948–1989 (DG18P02OVV031). Řešitelem projektu je Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou.

Recenzovaný odborný článek vznikl na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou poskytované Ministerstvem kultury ČR.

POZNÁMKY

- 1 1948–1952 Brusírny kamenů, 1952–1958 součástí Jablonecké bižuterie.
- 2 1948–1952 Kovová bižuterie, 1952–1958 součástí Jablonecké bižuterie.
- 3 Podnik existoval v letech 1948–1952 a 1958–1978, po druhém zániku byly jeho závody rozděleny mezi ŽBS a Preciosu.
- 4 Od roku 1978 byl součástí podniku Jablonecké sklárny výrobní závod Zásada.
- 5 Mezi lety 1949–1952 zajišťovala zahraniční obchod s jabloneckou bižuterií k tomu zřízená pobočka Skloexportu, Jablonex vznikl v roce 1952.
- 6 Rozboru sbírky MSB se věnuje studie: FENDRICHOVÁ, Kristýna – HRUŠKOVÁ, Kateřina. Analýza potenciálu sbírky Muzea skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou zaměřená na československou bižuterii z období socialismu. in: *Sklář a keramik*. 2018, roč. 68, č. 5-6. ISSN 0037-637X. Analýze dalších sbírkových fondů se věnuje studie HRUŠKOVÁ, Kateřina. Československá bižuterie z let 1948–1989 ve veřejných sbírkových institucích. in: *Od Ještěda k Troskám*. 2019, roč. 26, č. 4, s. 231–234. ISSN 1214-1798.
- 7 Skleněná bižuterie zpracovává perličky a perle ze skla, součástí sortimentu jsou skleněné knoflíky a celoskleněné bižuterní a galanterní výrobky zhotovené ručními

i strojními technikami. Kovová bižuterie zpracovává různé typy kovů litím nebo lisování, součástí je výroba bižuterie se skleněnými kameny, ale také velkosériové zpracování vzácných kovů.

- 8 NOVÝ, Petr. *Jablonecká bižuterie*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008. 168 s.
- 9 KYBALOVÁ, Ludmila – NOVÝ, Petr – SIRUČKOVÁ, Šárka. *Jablonecký knoflík*. 1. vyd. Jablonec nad Nisou: Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, 2007. 191 s.
- 10 NOVÝ, Petr a kol. *Zásadský ráj: příběhy českých perliček*. 1. vyd. Zásada: Preciosa Ornela a. s., 2018. 245 s.
- 11 HRUŠKOVÁ, Kateřina. Moderní tamburovaná výšivka ve sbírce Muzea skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou. *Textil v muzeu*. 2019, roč. 15. ISSN 1804-1752.
- 12 HLAVOVÁ, Jarmila – LANGHAMER, Antonín. *Jarmila Hlavová*. 1. vyd. Jablonec nad Nisou: Muzeum skla a bižuterie, 1996. 18 s.
- 13 Kolektiv autorů. *Jarmila Hlavová: výtvarné dílo*. 1. vyd. Praha: 2005. 31 s.
- 14 HLAVÁČKOVÁ, Konstantina. *Česká móda 1940–1970: zrcadlo doby*. 1. vyd. Praha: Olympia, 2000. 125 s.
- 15 HLAVÁČKOVÁ, Konstantina – KOSATÍK, Pavel. 70: „Kytky v popelnici“: společnost a móda v sedmdesátých letech v Československu. 1. vyd. Praha: UPM, 2007. 165 s.
- 16 HLAVÁČKOVÁ, Konstantina. *Móda za železnou oponou: společnost, oděvy a lidé v Československu 1948–1989*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2016. 287 s.
- 17 NOVÁ, Jana. *Jablonecké výstavy 1959–1987. Nečekejte na motýla...* 1. vyd. Jablonec nad Nisou: Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, 2011. 157 s.
- 18 Státní okresní archiv Liberec, fond 1440 Liberecké výstavní trhy a. s.
- 19 Moravský zemský archiv, fond K243 Brněnské veletrhy a výstavy, podnik pro pořádání veletrhů a výstav, Brno.
- 20 Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, Archivní sbírka, Materiály k mezinárodním výstavám bižuterie, 1965–1991 (dále MSB, Archivní sbírka).
- 21 Číslo sbírky CES: MSB/002-05-14/255002.
- 22 Jsou součástí archivu vzorku podniku Bižuterie, který je v současnosti připravován k evidenci.
- 23 Vzorovací oddělení byla také nazývána Oddělení technické přípravy výroby (TPV). Pracovali zde návrháři, kteří tvořili kresebné návrhy nových komponentů a ty pak realizovali modeláři. Druhou profesí byl vzorčák, který navrhoval hotovou bižuterii z komponentů.
- 24 Podnik Skleněná bižuterie zanikl.
- 25 KRIEGL, František. *Briliantky. Sklo a Bižuterie*. 1969, roč. 6, č. 41, s. 2.
- 26 Více o tvorbě Jarmila Hlavové v textu: HRUŠKOVÁ, Kateřina. Moderní tamburovaná výšivka ve sbírce Muzea skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou. In: *Textil v muzeu*, roč. 15, 2019, ISSN 1804-1752.
- 27 Na konci 60. let byl začleněn pod výrobní závod v Zásadě, který se v roce 1978 stal součástí Jabloneckých skláren.
- 28 Jeden z nejuspěšnějších náhrdelníků, *Sklo a bižuterie*, 1966, 38, s. 1.

- ²⁹ „Pekelně se soustřed“ byl zábavný soutěžní pořad vysílaný v letech 1965–1972 během Libereckých výstavních trhů. Autorem pořadu byl Jaroslav Dietl a moderátorem Karel Štědý.
- ³⁰ Na rozdíl od brože, která se připevňuje špendlíkem, se mechanika splintu v podobě dvou drátků protáhne materiálem a přichytí se na rubu pomocí rozevření těchto drátků.
- ³¹ Úspěšná výstava bižuterních doplňků v podniku Bižuterie. *Sklo a bižuterie*, 1972, roč. 17, s. 2.
- ³² LVT byly obnoveny roku 1956 s odkazem na mezinárodní tradici.
- ³³ Klenoty pro LVT. *Sklo a bižuterie*. 1968, roč. 5, č. 16, s. 1.
- ³⁴ Například v dochovaném archivu vzorků sortimentu tamburované výšivky jsou dodnes dochovány původní etikety s červenými razítky, které svědčí o schválení výrobku pro tuzemský trh.
- ³⁵ Drutěva, v. d. invalidů Brno, Dita v. d. invalidů Tábor, Maják v. d. Jablonec nad Nisou, Moděva, v. d. Praha, Slezanka, v. d. invalidů Ostrava, Valaška – družstvo umělecké lidové tvořivosti Valašské Klobúky, Vamberecká krajka, Výtvarná řemesla – družstvo umělecké výroby v Praze a znak v. d. Hradec Králové.
- ³⁶ Koncepce Libereckých výstavních trhů ve třetí pětiletce, dokument ze dne 16. 2. 1961, SOA Liberec, fond LVT, s. 4.
- ³⁷ Závěry z jednání Vládní komise pro výstavnictví o výhledu LVT 64 dne 19. listopadu 1963, SOA Liberec, fond LVT, s. 1.
- ³⁸ Jmp. *Velké PROČ nad Jabloncem zůstává*. 17. Pondělní poledník LVT Liberec–Jablonec, 31. 7. 1967, s. 1.
- ³⁹ Js. Bižuterie neměla prázdniny. *Sklo a bižuterie*. 1974, roč. 11, č. 15, s. 1.
- ⁴⁰ Jablonecká bižuterie na LVT 1988. *Sklo a bižuterie*. 1988, roč. 23, č. 14, s. 1.
- ⁴¹ Pro podniky zahraničního obchodu (PZO) bylo rovněž užíváno označení Organizace zahraničního obchodu (OZO).
- ⁴² MZA, Brněnské veletrhy a výstavy, podnik pro pořádání veletrhů a výstav, Brno, 243, karton 53, i. č. 546, Recenze scénáře výstavní účasti a. s. Centrotex.
- ⁴³ MZA, Brněnské veletrhy a výstavy, podnik pro pořádání veletrhů a výstav, Brno, 243, karton 37, i. č. 2440, Libreto – XiX. MVSZ 1988, říjen 1987, s. 2.
- ⁴⁴ MZA, Brněnské veletrhy a výstavy, podnik pro pořádání veletrhů a výstav, Brno, 243, karton 376, inv. číslo 2440, 19. Mezinárodní veletrh spotřebního zboží Brno 1988 (scénář pro I. úsek), s. 2.
- ⁴⁵ MZA, Brněnské veletrhy a výstavy, podnik pro pořádání veletrhů a výstav, Brno, 243, karton 376, inv. číslo 2440, Libreto výstavní účasti a. s. Centrotex na 19. Mezinárodním veletrhu spotřebního zboží – Brno 1988, s. 1.
- ⁴⁶ js. Bižuterie na sametu. *Sklo a bižuterie*. 1977, roč. 14, č. 10, s. 4.
- ⁴⁷ STRÁNSKÝ, Bohuslav. Zdařilá výstava. *Sklo a bižuterie*. 1981, roč. 18, č. 18, s. 1.

POUŽITÉ ZDROJE

Archivní fondy

Moravský zemský archiv, fond K243 Brněnské veletrhy a výstavy, podnik pro pořádání veletrhů a výstav, Brno Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, Archivní sbírka, Materiály k mezinárodním výstavám bižuterie, 1965–1991

Státní okresní archiv Liberec, fond 1440 Liberecké výstavní trhy a. s.

Literatura

KREJČÍ, Jana – PODHRADSKÁ, Jana – TICHÝ, Květoslav. *Svět krásy – Svět módy*. 1. vyd. Praha: Merkur, 1968. 96 s.

KYBALOVÁ, Ludmila – NOVÝ, Petr – SIRŮČKOVÁ, Šárka. *Jablonecký knoflík*. 1. vyd. Jablonec nad Nisou: Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, 2007. 191 s.

NEUMANN, Zdeněk – TICHÝ, Květoslav. *Bižuterie*. 1. vyd. Praha: Vydavatelství obchodu, 1967. 118 s.

NOVÁ, Jana. *Jablonecké výstavy 1959–1987*. Nečekejte na motýla... 1. vyd. Jablonec nad Nisou: Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, 2011. 157 s.

NOVÝ, Petr. *Jablonecká bižuterie*. 1. vyd. Praha: Grada 2008. 168 s.

NOVÝ, Petr a kol. *Zásadský ráj: příběh českých perliček*. 1. vyd. Zásada: Precisoa Ornela a. s., 2018, 245 s.

PATOČKOVÁ, Dagmar a kol. *Jablonex: 50 let ve světě bižuterie*. 1. vyd. Jablonec nad Nisou: Jablonex, 2002, 157 s.

SAMEŠ, Miroslav a kol. *Esej o moderní bižuterii*. 1. vyd. Liberec: Severočeské krajské vydavatelství, 1961. 54 s.

Zbožiznalství jabloneckého zboží. 1. vyd. Jablonec nad Nisou: PZO Jablonex, 1971.

Periodika

Jablonecká bižuterie na LVT 1988. *Sklo a bižuterie* 23, 1988, č. 14, s. 1.

Jeden z nejuspěšnějších náhrdelníků. *Sklo a bižuterie* 3, 1966, č. 38, s. 1.

jmp: *Velké PROČ nad Jabloncem zůstává*. 17. Pondělní poledník LVT Liberec–Jablonec, 31. 7. 1967, s. 1.

js: Bižuterie na sametu. *Sklo a bižuterie* 14, 1977, č. 10, s. 4.

js: Bižuterie neměla prázdniny, *Sklo a bižuterie* 11, 1974, č. 15, s. 1.

Klenoty pro LVT. *Sklo a bižuterie* 5, 1968, č. 16, s. 1.

KRIEGL, František. *Briliantky*. *Sklo a Bižuterie* 6, 1969. č. 41, s. 2.

STRÁNSKÝ, Bohuslav. Zdařilá výstava. *Sklo a bižuterie* 18, 1981, č. 18, s. 1.

Úspěšná výstava bižuterních doplňků v podniku Bižuterie. *Sklo a bižuterie* 9, 1972, č. 17, s. 2.